

особенностями: более низким уровнем развития мышления, восприятия, памяти, внимания, неоднородностью и вариативностью проявлений, различной структурой нарушения, диспропорцией в развитии психических процессов, а также различных структурно-функциональных компонентов психических функций.

В статье отмечается, что формирование составляющих орфографического навыка предполагает определенный уровень владения детьми всеми системами языка, а также действиями и операциями с языковыми знаками на произвольном и произвольном уровнях. Усвоение же данных языковых знаний возможно лишь в процессе формирования таких практических действий и операций с языковыми знаками, как: привлечение внимания к формальным единицам языка; всех видов практического языкового анализа (фонетического, морфологического, семантического и синтаксического) на произвольном и произвольном уровнях; операции сопоставления и сравнения слов по звучанию и значению.

Определено, что эффективность логопедической работы по преодолению дизорфографии у младших школьников значительно возрастает при целенаправленном развитии у них не только специфических, речевых, но и общефункциональных механизмов речевой деятельности (мышления, восприятия, памяти, внимания) в процессе комплексного коррекционно-развивающего обучения.

Ключевые слова: письменная речь, дисграфия, дизорфография, орфографические знания, умения и навыки, речевое развитие, механизмы речевой деятельности, психологические предпосылки, орфографическая зоркость.

Cherednichenko N.V. The modern approach to the study of the causes and mechanisms of dysorthography in primary school children with impaired speech development

The article deals with analysis of the problem of forming the spelling of literate writing in students with severe speech disorders, reveals the essence of the concept of "dysorthography", the main types of dysorthographic errors. It is emphasized that the issues of diagnosis and correction of dysorthography are closely related to the comprehensive approach to the study of the causes and mechanisms of this speech disorder. The basic conditions for the formation of spelling abilities and skills, emphasizes the role of language abilities in learning writing. Indicated that cognitive activity of primary school children with dysorthography is characterized by certain features: a low level of thinking, perception, memory, attention, heterogeneity and variability of symptoms, different structure, imbalance in the development of mental processes, as well as various structural and functional components of mental functions.

The article notes that the formation of spelling skills component provides a level of children of all systems of language and the actions and operations of language signs on spontaneous and random levels. The acquisition of data is linguistic knowledge is possible only in the formation of such practices and operations of the sign, as directing attention to formal units of language; all kinds of practical linguistic analysis (phonetic, morphological, semantic and syntactic) on involuntary and voluntary levels; transaction matching and comparison of words in sound and meaning.

Determined that the effectiveness of speech therapy in overcoming dysorthography in primary school children increases significantly with the development of their targeted not only specific, speech, but also functional mechanisms of speech activity (thinking, perception, memory, attention) in the complex correction and developmental education.

Keywords: writing, dysgraphia, dysorthography, orthographic knowledge and skills, language development, mechanisms of speech activity, psychological conditions, spelling vigilance.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2014р.

Статтю прийнято до друку 27.09.2014р.

Рецензент: д.п.н., проф. Конопляста С.Ю.

УДК: 376.36-053.4:811.161.2'367

**ФОРМУВАННЯ СКЛАДНОПІРЯДНИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ
І СКЛАДНИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ**

Швалюк Т.М.

кандидат педагогічних наук

Успішність навчання дітей із тяжкими порушеннями мовлення (надалі ТПМ) у школі багато в чому залежить від рівня володіння рідною мовою. Своєчасне засвоєння граматичної будови мови – це важлива умова повноцінного мовленнєвого розвитку даної категорії дітей. У сучасній загальній та спеціальній науково-методичній літературі рівень розвитку мовлення вважається одним із основних показників розумового розвитку дитини (А. Богуш, П. Блонський, Г. Ляміна, І. Марченко, Т. Сак, Є. Соботович, Ф. Сохін, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.).

У працях психологів, психолінгвістів, лінгвістів, логопедів сказано, що головним показником рівня розвитку дитячого мовлення є кульмінаційний процес мовленнєвого висловлювання – вміння будувати речення різної синтаксичної структури (А. Богуш, О. Боряк, Л. Виготський, Н. Жинкін, Н. Жукова, І. Зиміна, Н. Ільїна, Р. Лаласва, З.Ленів, О. Леонтєв, І. Марченко, Н. Пахомова, Н. Січкарчук, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тищенко, Л.Трофименко, Г. Чиркіна, А. Шахнарович, Н. Швачкін, М. Шеремет, М. Шохор-Троцька, В. Ядешко та ін.).

З урахуванням постійного збільшення числа дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення проблема формування в них синтаксичної сторони мовлення займає найважливіше місце в сучасній логопедії, а питання

про методику формування різних типів речень, складних синтаксичних конструкцій стає одним із найактуальніших.

Аналіз результатів констатувального експерименту, який був спрямований на вивчення стану сформованості особливостей складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ, показав що у дітей 1 групи: ЗНМ III рівня (різного походження) - спостерігаються помилки переважно лексико-морфологічного, формально-синтаксичного характеру. У дітей 2 групи: ЗНМ III рівня. Дизартрія - відмічаються помилки зі сторони лексико-морфологічної, формально-синтаксичної, формально-семантичної організації речення, його моторної реалізації. У дітей 3 групи: ЗНМ III рівня. Вихід із моторної алалії - зі сторони формально-синтаксичної, формально-семантичної, лексико-морфологічної організації речення. Діти мають труднощі під час побудови схеми (програми) вихідного висловлювання, його граматичного оформлення.

В основі порушень складних багатокomпонентних речень і складних синтаксичних конструкцій лежить недостатній рівень розвитку лексико-граматичної сторони мовлення відповідно до норми, несформованість семантичних полів; малий обсяг оперативної пам'яті; труднощі в актуалізації словника; недостатнє розуміння логічних зв'язків, недосконалість пізнавальної сфери, що виникає як вторинне виявлення у структурі дефекту дітей старшого віку з ТПМ. Несформованість мовленнєвих операцій (задум, програмування, відбір і синтез мовленнєвого матеріалу) призводить до порушення граматичної будови мови, що проявляється в більш повільному темпі засвоєння законів граматики, в дисгармонії розвитку морфологічної і синтаксичної систем мовлення. Зазначене вказує на необхідність проведення спеціального диференційованого навчання дітей побудови складних синтаксичних конструкцій із урахуванням клінічного заключення дитини.

Розроблена нами методика формування складних синтаксичних конструкцій із різними видами зв'язку представлена у формі корекційно-розвивального процесу поетапного формування різних типів речень від простого до складного, складних синтаксичних конструкцій. Формування означених конструкцій здійснювалось під час *основного етапу навчання*, який був спрямований на розуміння і володіння дітьми з тяжкими порушеннями мовлення: складносурядними та складнопідрядними: елементарними; багатокomпонентними реченнями; складними синтаксичними конструкціями з різними видами зв'язку. В попередніх публікаціях було висвітлено методику формування складносурядних елементарних і багатокomпонентних, складнопідрядних елементарних речень.

В даній статті буде розкрито методику формування складнопідрядних багатокomпонентних речень, складних синтаксичних конструкцій із різними типами зв'язку.

Етапи роботи:

1. Формування навичок розуміння й побудови складнопідрядного багатокomпонентного речення:

- а) з однорідною супідрядністю;
- б) з послідовною підрядністю.

2. Формування навичок розуміння й побудови складних синтаксичних конструкцій із різними типами

зв'язку:

- а) з підрядним і безсполучниковим, безсполучниковим і підрядним зв'язком;
- б) з сурядним і підрядним зв'язками;
- в) з підрядним і сурядним зв'язками.

1 Формування навичок розуміння й побудови складнопідрядного багатокomпонентного речення

а) Побудова складнопідрядного багатокomпонентного речення з однорідною супідрядністю

Формування навичок розуміння й побудови складнопідрядних багатокomпонентних речень із однорідною супідрядністю, ми починали після того, як сформували у дітей вміння розуміти і будувати елементарні складні речення з різною підрядністю: причини, наслідку, часу, умови, мети, які є базовими синтаксичними конструкціями, та паралельно до кожного виду елементарного складнопідрядного речення формували вміння й навички побудови більш складних синтаксичних структур, а саме складнопідрядних багатокomпонентних речень із однорідною супідрядністю.

З цією метою ми використовували такі *методи і прийоми роботи*, які сприяють побудові даного виду речень: спостереження за подіями і явищами, станами, які відбуваються в навколишньому середовищі; метод наслідування; засіб аналогії; розмірковування; варіювання висловлювань; вироблення умовисновків; коментування побаченого, почутого; встановлення причинно-наслідкових подій з опорою на наочність та без такої; обґрунтування власної і чужої думки; проблемні ситуації; ігри; доповнення речення малюнком; побудова речень за трьома пов'язаними між собою малюнками; відповідь на послідовно поставлені питання: чому діти побігли додому? Ще чому?; ілюстративно-графічну, графічну, блок-схеми; переказ казок, оповідань, вивчення віршів, відгадування загадок, які насичені цими конструкціями.

Розуміння таких конструкцій ми формували:

- під час виконання завдань за словесною інструкцією під час занять із формування математичних уявлень, образотворчого мистецтва (малювання, ліплення, конструювання), занять із розвитку граматичної будови мови, зв'язного

мовлення, ігор: наприклад, «Намалюй квадрат для того, щоб поділити його лінією навпіл, так щоб утворилося два трикутники. Послухай загадку для того, щоб відгадати її, щоб знайти відповідний малюнок-відгадку.»

- Під час знаходження відповідного сюжетного малюнку, сюжетних малюнків до змісту почутого речення;

- під час структурного аналізу речення, шляхом відповіді на питання за змістом речення: Наприклад: Весною так стало тепло, що повиплазили комахи зі шпаринок, що повернулися птахи з теплих країв. Питання: Коли стало тепло? Що сталося весною? Чому повиплазили комахи? Чому прилетіли птахи?

Ці запитання спонукали дітей до розуміння різного типу питань, побудови певної відповіді, варіювання висловлювань. Цим ми закладали основу трансформації однієї синтаксичної конструкції в іншу.

- Під час роботи над реченнями-перевертнями, нісенітницями: Наприклад: Пішов дощ, тому що діти побігли додому, тому що піднявся сильний вітер. Так чи ні? Восени так стало тепло, що повиплазили комашки зі шпаринок, що повернулися птахи з теплих країв.

Побудову даного типу речень ми формували під час лексико-граматичних занять, занять із розвитку зв'язного мовлення; спостережень за живою природою; екскурсій; пояснення правил гри тощо з опорою на мовний зразок, питання, на блок-схеми, сюжетний малюнок, три сюжетних малюнки.

Наприклад: під час вивчення теми «Пори року» будували складнопідрядні багатокomпонентні речення зі сполучниками *причини*:

алгоритм побудови: Діти побігли додому, тому що пішов дощ. Діти побігли додому, тому що пішов дощ, (ще чому?) тому що подув сильний, холодний вітер.

- Зі сполучниками *наслідку, часу*: Весною так стало тепло, що повиплазили комахи зі шпаринок. Весною так стало тепло, що повиплазили комахи зі шпаринок, що повернулися птахи з теплих країв. Весною так стало тепло, що з бруньок розпустилося молодесеньке листя, що на галявині розквітли квіти. Коли настане осінь, тоді ми побачимо вранці туман, тоді почне жовтіти листя на деревах. Під час вивчення теми: «Сад-ліс» будували складнопідрядні багатокomпонентні речення зі сполучниками *місця*: В лісі, де ростуть дерева, де співають птахи, ми побачили під кущем зайчика. В садку, де ростуть фруктові дерева, де збирають нектар бджоли, дівчата плели з квітів віночки. Ліс – це місце, де ростуть багато дерев, грибів, ягід, кущів, квітів, де живуть тварини, де співають птахи.»

Під час вивчення теми: «Предмети побуту та вжитку», «Родина» та ін. будували складнопідрядні багатокomпонентні речення зі сполучниками *мети*: Праска потрібна для того, щоб прасувати білизну. Електроплита потрібна для того, щоб готувати їжу, щоб випікати піріжки, торти, хліб. Телевізор потрібний для того, щоб дивитися кіно, мультфільми, новини, щоб слухати музику. Мама взяла віника і ганчірку для того, щоб підмести в кімнаті, щоб витерти пил.

Самостійну побудову даного типу речень, ми відпрацьовували під час гри: «Доведи-но»

Мета: вчити дітей доводити свою точку зору, шляхом логічно побудованого складнопідрядного багатокomпонентного речення з однорідною супідрядністю.

Хід гри: дітям роздаємо предметні малюнки (назв: предметів, професій, явищ природи, пір року, узагальнюючих понять, тощо) і пропонуємо довести, що це саме це слово, явище тощо. Хто найточніше зможе підібрати докази і розповісти про них одним великим реченням, той виграє.

Дитина називає свій малюнок (наприклад, «Зима»), логопед не погоджується з дитиною, і стверджує що це «Весна», дитина доводить свою точку зору, логічно розмірковуючи, спираючись на власні знання, уявлення.

Речення: Це зима, тому що лежить сніг, тому що дерева стоять голі, тому що діти катаються на ковзанах і лижах.

Приклади відповідей: Це пташка, тому що вона вміє літати, у неї є крила і дзьоб, тому що тіло її вкрите пір'ям. Це сонце, тому що воно світить у небі, тому що воно кругле, жовте і гаряче. Це кухар, тому що він працює на кухні, тому що він готує їжу. Це гриби, тому що вони ростуть у лісі, тому що у них є шляпка і одна ніжка.

б) *Формування навичок розуміння й побудови складнопідрядного багатокomпонентного речення з послідовною підрядністю*

Подальша робота передбачала побудову складнопідрядних речень із послідовною підрядністю, які є найпоширенішою моделлю серед складнопідрядних багатокomпонентних речень і найскладнішою щодо розуміння і побудови. В їхній основі лежить вміння дітей обґрунтовувати власну думку, формувати оцінні судження, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, прогнозувати ймовірні зміни.

На нашу думку, роботу над побудовою цього типу речень, слід розпочати з формування у дітей *уміння розуміти* їхній зміст під час: прослуховування речень; багаторазовому повторенні з опорою на мовний зразок, наочність та без неї; відповіді на питання щодо їхнього змісту:

Наприклад: «Після того, як журавлі повернуться з теплих країв, вони почнуть будувати гнізда, щоб висиджувати там пташенят.» Коли журавлі почнуть будувати гнізда? «Миша спритний звір, як справжній акробат, що лазить по стеблинках рослин.» Мишка, як хто? Де лазить? «На леваді росли кульбаби, ніби маленькі сонечка, які посідали на землі.» Які росли кульбаби на леваді? «На траві блищали краплинки роси, ніби кришталеві намистинки, які загубилися в

листі.» Які краплинки роси блищали? «Хмари насувалися, наче великі хвилі, які хотіли накрити собою все небо.» Які насувалися хмари?

- під час сприймання і порівнюванні двох суджень (одне з яких включає верифікацію) і вибору правильного з: «Я зварила суп, щоб взяти овочі, які вирости у нас на городі.», або «Я взяла овочі, які вирости у нас на городі, щоб зварити суп.»;

- під час сприймання цих речень у віршах, казках, загадках;

- виконання завдань за словесною інструкцією: *наприклад*: Розглянь уважно малюнок і скажи, які продукти необхідні, щоб приготувати ці страви.

Далі приступали до навчання будувати складнопідрядні багатокomпонентні речення з послідовною підрядністю з опорою на: початок речення з опорою на наочність та без такої; сюжетні малюнки; запитання; ілюстративно-графічні, графічні, блок-схеми; під час пояснень (Наприклад: понять, значення слова).

Розпочинаючи роботу над побудовою цих речень, ми пропонували дітям, на початковому етапі, придумати кінцівку речення за його початком. Використовуючи такий вид роботи, ми навчали дітей робити ймовірне синтаксичне прогнозування на рівні складного речення.

Наприклад: «Якщо випаде мокрий сніг, тоді ... (малюнки: «Діти збираються на вулицю», «Діти ліплять снігову бабу») ... діти підуть на вулицю, щоб зіптити снігову бабу.». «Коли настане літо, тоді ... (малюнки: «Діти ідуть на річку», «Діти купуються») ... діти підуть на річку, щоб покупатися.».

Потім вчили будувати дітей речення за трьома малюнками: пропонували уважно розглянути три послідовних сюжетних малюнки, пов'язаних між собою логічним змістом, та дати відповідь на питання повним реченням: 1-й малюнок «Ранок. Діти прокинулись», 2-й малюнок «Діти вмиваються, чистять зуби», 3-й малюнок «Діти чисті». Запитання: «Коли це здійсниться?». Речення: «Після того, як діти прокинуться, вони підуть вмиватись і чистити зуби, щоб бути чистими.»

Використовуючи цей вид роботи ми вчили дітей *планувати послідовну програму мовленнєвого висловлювання*, а отже, розвивали плануючу (програмуючу) функцію мовлення.

Самостійну побудову даного типу речень ми відпрацьовували під час гри: «А хто, хто зможе пояснити?»

Мета: Вчити дітей пояснювати призначення і застосування предметів, спираючись на власний досвід, знання.

Хід гри: Дітям роздаємо малюнки з зображеннями предметів, пропонуємо пояснити навіщо цей предмет, явище, потрібне, і як його можна використати в повсякденному житті. Хто перший правильно пояснить слово, і правильно побудує речення-пояснення, той виграє.

Наприклад: речення «Шапка – це головний убір, який одягаємо на голову, щоб було тепло. Холодильник – це предмет побуту, який потрібний нам для того, щоб зберігати в холоді продукти харчування, їжу. Дощ – це явище природи, яке потрібне для того, щоб поливати дерева, квіти, кущі, землю, наповнювати водою річки.»

Під час гри: «Коли нам знадобляться ці предмети?»

Мета: вчити дітей пояснювати призначення і застосування предметів, спираючись на власний досвід, знання, відповідно до пір року. Закріплювати знання з лексичних тем «Пори року», «Забави дітей».

Хід гри: Дітям роздаємо малюнки з зображеннями предметів, пропонуємо пояснити навіщо цей предмет потрібний, і як його можна використати відповідно до пори року. Хто перший правильно пояснить слово, і правильно побудує речення-пояснення, той виграє.

Наприклад: речення «Коли прийде літо, ми візьмемо ролики, щоб покататися. Коли прийде зима, ми візьмемо ковзани і лижі, щоб покататися.»

7 Формування навичок розуміння й побудови складних синтаксичних конструкцій із різними типами зв'язку

а) *Формування навичок розуміння й побудови складних синтаксичних конструкцій із підрядним і безсполучниковим, безсполучниковим і підрядним зв'язком*

Формування навичок розуміння й побудови складних синтаксичних конструкцій із безсполучниковим і підрядним зв'язком ми проводили паралельно з побудовою елементарних і багатокomпонентних складнопідрядних речень умови та часу з тими ж сполучниками підрядності, з опорою на сюжетний малюнок, графічну схему, блок-схему тощо.

Наприклад: Після того, як діти побудували гірку, вони полили її водою. Після того, як перелітні птахи повернуться з теплих країв, вони почнуть будувати гнізда. Коли прийде зима, випаде білий сніг, тоді діти підуть кататися на санчатах, лижах, ковзанах. Коли прийде осінь, підуть осінні дощі, тоді тварини почнуть готуватися до зими.

б) *Формування навичок розуміння й побудови складних синтаксичних конструкцій із сурядним і підрядним зв'язком*

Роботу над розумінням і побудовою більш складних синтаксичних конструкцій ми розпочинали з конструкцій із сурядним і підрядним зв'язком.

Спочатку ми вчили дітей розуміти зміст цього типу речень під час виконання завдань за словесною інструкцією: наприклад: «З'єднай лініями те, до чого можна доторкнутися рукою, з ручкою дитини, а те, що можна почути, з вушком.», «Зафарбуй кружечок зеленим кольором поряд із дитиною, яка поводитьсь добре, а червоним – поряд із дитиною, яка поводитьсь погано.»

Потім переходили до побудови цих речень з опорою: на початок речення, договориючи його кінцівку: наприклад, «Мама піде в магазин для того, щоб купити продукти, а тато піде на роботу, щоб ... »

- На графічну, блок-схему;

- сюжетний малюнок і питання: наприклад, сюжетний малюнок, на якому дівчинка пише в зошиті, а хлопчик читає книжку. Питання: «Навіщо вони це роблять?». Можлива відповідь дітей: «Дівчинка взяла ручку і зошит, щоб написати завдання, а хлопчик взяв книжку, щоб прочитати казку.»

- Сюжетний малюнок: наприклад, «Ведмедик узяв відро з водою, щоб полити вишню, а ведмежата місять тісто, щоб зіптити і

наварити вареників.»

- На сюжетні малюнки, пов'язані одним змістом: наприклад, речення типу «Настала зима, і Гриць згадав, що у нього немає рукавичок.», будемо за двома сюжетними малюнками, під час переказів оповідань, казок.

- За блок-схемою і питаннями у формі складносурядних речень із протиставним сполучником «а», з єднальним сполучником «і»:

Питання: «Для чого потрібні вушка, а для чого потрібні ручки?»

Речення: «Вушка нам потрібні для того, щоб слухати і чути звуки, а ручки нам потрібні для того, щоб писати, малювати.»

Питання: «Для чого потрібний годинник, а для чого потрібна праска?»

Речення: «Годинник потрібний для того, щоб знати котра година, а праска потрібна для того, щоб прасувати білизну.»

Питання: «Чому людина в дворі тримає кішку, і чому тримає собаку?»

Речення: «Людина тримає кішку в дворі, тому що вона ловить мишей, а собаку тримає, тому що вона охороняє двір.»

Питання: «Навіщо потрібні олівці, і навіщо потрібні фломастери?»

Речення: «Олівці потрібні для того, щоб малювати і розфарбовувати малюнки, і фломастери потрібні для того, щоб малювати і розфарбовувати малюнки.»

Далі діти робили структурний аналіз цих речень, відповідаючи на питання за його змістом; будували графічні схеми.

в) *Формування навичок розуміння й побудови складних синтаксичних конструкцій із підрядним і сурядним зв'язком*

Формування навичок розуміння й побудови складних синтаксичних конструкцій із підрядним і сурядним зв'язком ми проводили за тими ж етапами роботи, що і попередній вид складних синтаксичних конструкцій.

- Виконання завдань за словесною інструкцією:

Наприклад: Розкажи, що зображено на малюнках, і розфарбуй їх. Скажи, що лежить праворуч від коробки, а що лежить у коробці? Скажи, яка машина їде перед вантажівкою, а яка – позаду синьої машини?

- Побудова речень за сюжетним малюнком. Наприклад: «Тато прибирає килим, щоб він був чистим, а синочки ставлять книжки на полицю шафи.»

- Побудова речень за двома сюжетними малюнками: наприклад, 1-й малюнок «Зайчик тримає в лапках олівець і малює», 2-й малюнок «Мама зайчиха». Речення: «Зайчик узяв у лапки олівець, щоб намалювати малюнок, і подарувати його мамі.»

Формування даного виду синтаксичних конструкцій можна здійснювати під час гри: «Четвертий зайвий».

Мета: вчити дітей групувати (класифікувати) предмети за ознаками, визначати зайвий предмет, пояснювати свою відповідь, будуючи відповіді-міркування. Розвивати аналітико-синтетичну діяльність, увагу, сприймання, оперативну пам'ять. *Інструкція:* діти розгляньте і назвіть (чотири) малюнки, визначте, який малюнок зайвий, поясніть чому ви так вирішили.

Наприклад: заєць, лисиця, вовк, корова.

Речення-міркування: Корова зайва, тому що вона свійська тварина, а заєць, лисиця, вовк – дикі тварини.

Речення-констатація: Діти прийшли до річки, щоб покататися на човні, але човен був зламаний. Ваня пішов до лісу, щоб назбирати грибів, але вони ще не виростили. Марійка хотіла піти на вулицю, щоб погуляти, але мама їй не дозволила, бо дівчинка не поприбирала в своїй кімнаті. Хлопчик у лісі знайшов біду поганку, але він її не зірвав, бо вона неїстівна.

Після того, як ми сформували у дітей навички розуміння і побудови різних типів складного речення, ми приступили до формування у дітей навичок виконання складних синтаксичних трансформацій речень. Методику їх формування буде висвітлено у наступних публікаціях.

Література

- 1. Богуш А. М.** Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови : [підручник] / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. – К. : Вища школа, 2007. – 542 с. : іл. **Гасанова С. С.** Формирование предпосылок анализа словесного состава предложения у дошкольников с недоразвитием речи : дисс... канд. пед. наук : 13.00.03 / Гасанова Светлана Саид-Гаджиева. – М., 2005. – 134 с. **Горюнова Т. П.** Из опыта логопедической работы по преодолению нарушений экспрессивной стороны речи / Т. П. Горюнова // Хрестоматия по логопедии : в 2-х томах. Т. 2. – М., 1997. – С. 101-107. **Горюнова Т. П.** Из опыта логопедической работы по преодолению нарушений импрессивной стороны речи / Т. П. Горюнова // Логопедия : учебник для студентов дефектол. фак. пед. вузов / под ред. Л. С. Волковой, С. Н. Шаховской. – М. : Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1998. – 680 с. **Жукова Н. С.** Преодоление недоразвития речи у детей : учеб.-метод. пособие / Н. С. Жукова. – М. : Соц.- полит., журн., 1994. – 96 с. **Марченко І.С.** Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). – 1-видання. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 288 с. **Соботович Е. Ф.** Психолінгвістическая структура речевой деятельности и механизмы ее формирования : научно-метод. пособие / Е. Ф. Соботович. – К. : ІЗМН, 1997. – 44 с. **Шульжук К.Ф.** Синтаксис української мови: підручник. / К.Ф.Шульжук. – 2-ге вид., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 408 с. (Серія «Альма-матер»).

References

- 1. Bogush A.M.** Doshkilna lingvodidactica: teoria i metodika navchannya ditey ridnoyi movi: [pidruchnik] A.M. Bogush, N.V. Gavrish. - K.: Vischa shkola, 2007 - 542 s. **Hasanova S.S.** Formirovanie predposylok analiza slovesnogo sostava predlozheniya u doshkolnikov s nedorazvytym rechii: diss ... cand. ped. Nauk : 13.00.03 / Hasanova Svetlana Sayd-Hajiyeva. - M., 2005 - 134 s. **Goryunova T.P.** Iz opita logopedicheskoy raboti po preodoleniyu narusheniy impressivnoy storony rechii / T.P. Goryunova // Hrestomatiya po lohopedyyi: v 2-h tomah. T. 2 - M., 1997 - S. 101-107. **Goryunova T.P.** Iz opita logopedicheskoy raboti po preodoleniyu narusheniy impressivnoy storony rechii / T.P. Goryunova // Lohopedyya: uchebnic dlya studentov defektol. fac. ped. vuzov / pod red. L.S. Volkovoy, S.N. Shahovskoy. - M.: Gumanit. Izd. Center VLADOS, 1998 - 680 s. **Zhukova N.S.** Preodolenie nedorazvytyya rechii u detey: ucheb. method. posobie / N.S. Zhukova. - M.: Sots.-polit., zhurn., 1994 - 96 s. **Marchenko I.S.** Special'na metodika pochatkovogo navchannya ukrains'koi movi (logopedichna robota z korekcii porushen' movlennya u doshki'lnikiv) Navchal'niy posibnik dlya studentiv vischikh pedagogichnikh navchal'nikh zakladiv. Special'nost': Korekciyna osvita (logopediya). - 1-vidannya. - K.: Vidavnichiy Dim «Word», 2010. - 288 s. **Sobotovitch E. F.** Psikholingvisticheskaya structura

rechevoy deyatelnosti i mekhanizmy ee formirovaniya : nauchno-method. posobie / E. F. Sobotovich. - K.: IZMN, 1997. – 44 s. **Shul'zhuk K.F.** Syntaxis ukrains'koi movi: pidruchnik. / K.F.Shul'zhuk. 2-gе vid., dop. – K.: VC «Academiya», 2010. – 408 s. (Seriya «Al'ma-mater»).

Швалюк Т.М. Формування складнопірядних багатокомпонентних речень і складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення

У статті розглядається проблема методики формування складнопірядних багатокомпонентних речень і складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Представлено аналіз результатів констатувального етапу дослідження, який був спрямований на вивчення стану сформованості особливостей складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з ТПМ. Зазначено, що одним із головних завдань різнобічного розвитку дошкільників є навчання рідної мови та розвитку мовлення. Підкреслено важливість своєчасного засвоєння старшими дошкільниками з тяжкими порушеннями мовлення граматичної будови мови, як важливої умови повноцінного мовленнєвого розвитку. Визначено, що головним показником рівня розвитку дитячого мовлення є кульмінаційний процес мовленнєвого висловлювання – вміння будувати речення різної синтаксичної структури з огляду на це, діти з тяжкими порушеннями мовлення повинні вміти використовувати всі граматичні одиниці – словосполучення та речення рідної мови. Розроблена методика формування складних синтаксичних конструкцій із різними видами зв'язку представлена у формі корекційно-розвивального процесу поетапного формування різних типів речень від простого до складного, складних синтаксичних конструкцій, відповідно до напрямків та етапів корекційної роботи на рівні імпресивного й експресивного мовлення. Під час формування складнопірядних багатокомпонентних речень, складних синтаксичних конструкцій використовуються різні методи, прийоми, засоби навчання; визначено основну форму його організації; застосовується диференційований підхід у навчанні дітей із ТПМ. Методика представлена системою навчальних і тренувальних вправ, завдань, ігор дібраних у межах найуживаніших лексичних тем у старшій групі для дітей із ТПМ, відповідно до зазначеного етапу навчання. Запропонована методика дозволить ефективно впливати на розвиток синтаксичної сторони мовлення в цілому у дітей означеної категорії.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, тяжкі порушення мовлення, методика, складнопірядні багатокомпонентні речення, складні синтаксичні конструкції.

Швалюк Т.Н. Формирование сложноподчиненных многокомпонентных предложений и сложных синтаксических конструкций у детей старшего дошкольного возраста с тяжелыми нарушениями речи

В статье рассматривается проблема методики формирования сложноподчиненных многокомпонентных предложений у детей старшего дошкольного возраста с тяжелыми нарушениями речи. Представлен анализ результатов констатирующего этапа эксперимента, который был направлен на изучение состояния сформированности особенностей сложных синтаксических конструкций у детей старшего дошкольного возраста с ТНР. Отмечено, что одним из главных заданий разностороннего развития дошкольников есть обучение родному языку и развитию речи. Подчеркнута важность своевременного усвоения старшими дошкольниками с тяжелыми нарушениями речи грамматической стороны речи, как важного условия полноценного речевого развития. Определено, что главным показателем уровня развития детской речи есть кульминационный процесс речевого высказывания – умение строить предложения разной синтаксической структуры. Поэтому дети с тяжелыми нарушениями речи должны уметь использовать все грамматические единицы – словосочетания и предложения родного языка. Разработанная методика формирования сложных синтаксических конструкций с разными видами связи представлена в форме коррекционно-развивающего процесса поэтапного формирования разных типов предложений от простого к сложному, сложных синтаксических конструкций, в соответствии с направлениями и этапами коррекционной работы на уровне импресивной и экспрессивной речи. Во время формирования сложноподчиненных многокомпонентных предложений, сложных синтаксических конструкций используются разные методы, приемы, средства обучения; определена основная форма его организации; используется дифференцированный подход в обучении детей с ТНР. Методика представлена системой обучающих и тренировочных упражнений, заданий, игр подобранных в рамках распространенных лексических тем в старшей группе для детей с ТНР, в соответствии с обозначенным этапом обучения. Предложенная методика позволит эффективно воздействовать на развитие синтаксической стороны речи в целом у детей данной категории.

Ключевые слова: дети старшего дошкольного возраста, тяжелые нарушения речи, методика, сложноподчиненные многокомпонентные предложения, сложные синтаксические конструкции.

Shvaluk T.M. Forming the multi-complex sentences and the complex syntactical constructions of preschool age children with heavy speech infringements

The problem of methods of forming the multi-complex sentences and the complex syntactical constructions of preschool age children with heavy speech infringements is considered in the article. The analysis of results of the establishing stage of the research, which was directed to learn the state of forming the peculiarities of the complex syntactical constructions of preschool age children with heavy speech infringements is presented. It is indicated, that one of the main tasks of comprehensive development of preschool age children is studies of native language and speech development. It is emphasized the importance of timely mastering of grammatical structure of language as an important condition of speech development of preschool age children with heavy speech infringements. The main indicator of the level of children speech development is the culminating process of speech utterance – to be able to build sentences of different syntactical structure. That's why children with heavy speech infringements should be able to use all grammatical units – phrases and sentences of native language. The methods of forming the complex syntactical constructions with different types of connection are represented as the correctional process of formation of different types of sentences from simple to complex, complex syntactical constructions according to the directions and stages of correction work on the level of impressive and expressive speech. Various methods and means of studies are used during of forming the multi-complex sentences; the fundamental form of organization is devoted; the individual approach in studies of children with heavy speech infringements is used.

The methods are presented the system of educational and training exercises, tasks, games, which were selected according to lexical subjects in the older group for children with heavy speech infringements according to mentioned stage of studies. The proposed methods will allow to influence effective on the development of syntactical speech side of children this category in general.

Keywords: preschool age children, hard speech infringements, the methods, the multi-complex sentences, complex syntactical constructions.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2014р.

Статтю прийнято до друку 25.09.2014р.

Рецензент: д.п.н., проф. Шеремет М.К.

УДК 005.342:[37.016:376-056.26]

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЛОГОПЕДИЧНИХ ЗАНЯТЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Яковенко А.О.

Сучасні технології в логопедичній практиці в Україні використовуються недостатньо, на відміну від інших країн. Стаття присвячена аналізу зарубіжного досвіду застосування новітніх технічних засобів в логопедії. Спочатку ми задумували, що наш рото розширювач буде створений для дітей з дизартрією, вродженими незрощеннями губи та піднебіння та різними пошкодженнями щелепно-лицевої ділянки. На сучасному етапі розвитку практичної логопедії для досягнення максимальної ефективності занять необхідним є використання новітніх технічних засобів [3, с. 9; 4 с. 80]. Впровадження сучасних новітніх технологій в корекційний процес вчителя-логопеда дає можливість майбутнім спеціалістам розширювати свої професійні можливості [5, с. 8]. Умовно технічні засоби можна поділити в залежності від етапу логопедичної роботи та від їх призначення. Так, на підготовчому етапі логопед використовує пристрої для розвитку мовленнєвого дихання, фонематичних процесів, дрібної моторики і логопедичного масажу. Етап постановки звуків передбачає застосування зондозамінників та обладнання для постановки звуків. Етап автоматизації звуків передбачає застосування пристроїв для розвитку фонематичних процесів, які спрямовані на розвиток самоконтролю дитини за власним мовленням.

До сучасних пристроїв для розвитку фонематичних процесів відносяться пристрої для контролю власної вимови і розвитку фонематичного слуху: «Елефон», «Ехо-мікрофон», Whisper Phone Element та Toobaloo.

Принцип дії «Елефону», Whisper Phone Element та Toobaloo однаковий і полягає в тому, що дитина сама чує власне мовлення «внутрішнім слухом» і здатна себе виправляти. Вони створюють ефект «вакуумних навушників» - тобто, дитина чує власне мовлення без зовнішніх подразників. Це полегшує проведення корекційної роботи логопеда. Крім того у «Елефоні» голос може посилюватися від 10 до 12 db.

«Ехо-мікрофон» має призначення таке ж, як і попередні пристрої, різниця полягає в тому, що він не блокує зовнішні подразники і перетворює голос в ехо, чим викликає заохочення у дитини займатися та сприяє виробки стійкого повітряного струменя.

За класифікацією американських вчених, «Елефон» та «Ехо-мікрофон» сприяють корекції фонематичного слуху, а Whisper Phone Element та Toobaloo – направлені на контроль власної вимови. Але всі пристрої мають єдиний принцип дії – дитина чує свою вимову і відрізняються лише зовнішнім виглядом. В роботі логопеда – це варіативність вибору та використання на кожному занятті нового пристрою-іграшки, що урізноманітнює корекційний вплив у дітей.

Всі зазначені пристрої найбільш ефективні на підготовчому та на етапі постановки звуків у всіх дітей з мовленнєвими порушеннями.

Пристрої для розвитку мовленнєвого дихання допомагають логопеду виховати фізіологічний видих. До них відносяться – спірометр, «Літаюча кулька», «Райдужна пляшечка», свистки. Спірометр призначений для тренування довгого плавного видиху, регулює об'єм видихуваного повітря дитиною. Принцип дії «Літаючої кульки» та «Райдужної пляшечки» подібний до спірометру, але вони не дозволяють регулювати об'єм видихуваного повітря. Також для розвитку мовленнєвого дихання застосовуються різні види свистків, які видають звуковий сигнал, що сприймається позитивно дитиною та урізноманітнює заняття.

«Зажим для носу» та «Носова флейта» застосовуються для виховання навички диференціації носового та ротового дихання, особливо у дітей з вродженими незрощеннями губи та піднебіння. Вони дозволяють здавлюючи одночасно крила носу, унеможливають видих дитини через ніс і направляти весь потік видихуваного повітря спрямовується через рот. Спірним є використання їх для навчання ротового дихання у дітей з ринолалією. Таке механічне перекриття носових ходів сприяє формуванню «хибного кола», яке важко розірвати після припинення застосування цих пристроїв. В такий спосіб дитина диференціює ротове та носове дихання лише застосовуючи механічні пристрої.